

‘Ze zetten niet meer de hakken in het zand als het om lezen gaat’

LITERATUURSITES KOPPELEN JONGE LEZERS AAN GESCHIKTE BOEKEN

Het is een begrip geworden onder taaldocenten: *Lezen voor de lijst*. De site van vakdidacticus Theo Witte legt de link tussen leerlingen en literatuur die zij het beste kunnen lezen. Dat gebeurt door romans en lezers in te delen in niveaus. Sinds september is ook *Leesadviezen* van Joop Dirksen in de lucht en voor het Engels *Novellist* van Syb Hartog. *Lezen voor de lijst* is onlangs uitgebreid met een Duitse en Friese afdeling. Hoe werken de sites in de praktijk? En waarom slaan de vakbroeders de handen niet ineen?

JAN ERIK GREZEL

‘Vind je *De reünie* een aanrader voor anderen in de klas?’ vraagt de docent aan Anne in 4-havo tijdens de literatuurles. ‘Ja, want ik wilde het boek graag uitlezen. Aan het eind kom je er pas achter wat er allemaal is gebeurd.’ Lezen dus, die thriller van Simone van der Vlugt. Hetzelfde advies geldt voor *De passievrucht*, de moderne klassieker van Karel Glastra van Loon. De klasscène is een stukje uit een instructiefilm op de website *Lezen voor de lijst*. In het filmpje laat neerlandica Monique Metzemaekers zien hoe zij haar leerlingen van het Hogeland College in Warffum warm maakt voor literatuur.

‘Leerlingen ervaren dat ze via literatuur ook echt iets kunnen leren’, legt Metzemaekers later uit in een

gesprek over de site. Lezen loont. ‘Toen ik meer dan dertig jaar geleden begon met lesgeven, lag de nadruk op literatuurgeschiedenis. De keuze voor de boekenlijst was willekeurig. Nu we werken met de lezerskenmerken van *Lezen voor de lijst*, praat ik veel met leerlingen over hun keuzes en over opdrachten bij romans. Zij ontdekken waar zij in hun literaire ontwikkeling staan en welke boeken zij het beste kunnen kiezen. Er ontstaat een zekere leesambitie: “Mevrouw, denkt u dat ik niveau 4 kan halen?”’

Maar het feest dat lezen heet, kent ook zijn thuisblijvers. Fictie is niet bij allen favoriet. Metzemaekers maakt haar leerlingen daarom duidelijk dat er geen ontkomen aan is. Lezen moet. Je kunt leerlingen ook tot literatuur verleiden. ‘Tijdens een sectiescholing vertelde

een docent me laatst over zo’n jongen in haar klas voor wie lezen een verschrikking is. Toevallig wist zij dat hij gek is op wielrennen. Daarom raadde zij hem *Ventoux* aan van Bert Wagendorp. Vroeg ze quasi-onbenuilig: “In dat boek komt een paar keer het woord ‘derailleur’ voor. Wat is dat eigenlijk?” Toen begon hij enthousiast te vertellen en was zijn interesse voor het boek gewekt.’

Leesaanwijzingen

Lezen voor de lijst is een fraai gelaagde website voor leerlingen en docenten. Die geldt als didactisch instrument om jonge mensen gericht fictie te laten lezen. Er is een doorlopende leeslijn van de zwakste lezer in het vmbo tot de beste in vwo 6. De leerling groeit idealiter in zijn ontwikkeling van een ‘belevende lezer’ die nog moet er-

varen dat lezen een bevredigende ervaring kan zijn tot een ‘letterkundige’ of ‘academische’ lezer die boeken kan plaatsen en literair kan waarderen, bijvoorbeeld door de stijl. Onlangs zijn naast het Nederlandse deel een afdeling Duitse en Friese literatuur toegevoegd (zie kader ‘Fries en Duits’).

Drijvende kracht achter de site is Theo Witte*. Hij promoveerde in 2008 op een onderzoek naar niveaus in literaire competentie van leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo: *Het oog van de meester*. De studie vormt de basis voor *Lezen voor de lijst*. De site koppelt boeken, lezers en opdrachten qua niveau, voor zowel onder- als bovenbouw. Een topper als *De aanslag* is, zo vind je op de site, het meest geschikt voor leerlingen van niveau 4, ‘literaire lezers’. Volgens de ‘lezerskenmerken’ zijn dat

Foto: Anda van Riet

leerlingen die onder andere vrij veel ervaring hebben met lezen, geïnteresseerd zijn in verteltechniek en die graag willen doordringen in diepere betekenislagen van een tekst. Zij krijgen ook leesaanwijzingen: ‘Het kan zijn dat je een beetje moet wennen aan de vertelsituatie in dit boek. Je volgt weliswaar Anton door zijn hele leven, maar tegelijkertijd spreekt er dikwijls een verteller tegen je, die uit de gebeurtenissen rond Anton soms ingewikkelde conclusies trekt. Laat je daardoor niet afleiden als je dat lastig vindt (...)’ Er staan ook reacties van leerlingen op de site. Over die andere megahit, *Het gouden ei* (niveau 3), schrijft een 3-havoleerling onder het kopje ‘Waardering’: ‘Vooral de afloop was voor mij erg verrassend. (...) Ik leefde echt mee met Rex, mede dankzij de beschrijvingen van de gebeurtenissen. De tekst vond ik ook makkelijk geschreven.’

Gretig

Witte onderscheidt zes categorieën lezers: van beleven-de lezers op niveau 1 tot academische op niveau 6. Het gros van de bovenbouwleerlingen zit op niveau 3 en 4. Zij zijn respectievelijk ‘reflecterende’ en ‘interpreterende, literaire’ lezers. Theo Witte: ‘Maar boeken hebben een bandbreedte. Een roman op niveau 3 is voor leerlingen op niveau 2 pittig, maar in principe te doen. Iemand op niveau 4 zal het als een makkelijk boek ervaren.’

Zelf is hij ‘een gepassioneerd lezer’. Al jaren ijvert hij voor leesbevordering én literaire vorming. Die drang komt niet alleen voort uit persoonlijke interesse. ‘Wetenschappelijk onderzoek wijst het onmiskenbaar uit: er is een verband tussen fictie lezen en schoolsucces. We weten ook dat er een sekseverschil is. Meisjes zijn gretiger als het om fictie gaat en hechten meer belang aan lezen dan jongens. De laatsten zijn langzamerhand oververtegenwoordigd in het vmbo. Er spelen meerdere factoren, maar dit is wel de trend.’

Theo Witte

De site is nu drie jaar in de lucht. De teller staat op anderhalf miljoen unieke bezoekers. Wat is de belangrijkste reden om de site te gebruiken? Witte: ‘Het literatuur aanbod was altijd een schot hagel. Je had een trefkans, maar leerlingen kregen vaak ook de verkeerde boeken op de verkeerde momenten te lezen. Dat is een didactische doodzonde. Stel je voor dat zoiets op een gymnastiekles gebeurt. Een leerling die nog geen koprol kan, moet een vogelnestje in de ringen maken. Dan krijg je brokken. En de leerling heeft voor altijd een hekel aan gymnastiek. Dat soort ongelukken moet je voorkomen, ook bij literatuuronderwijs.’

‘Door de site *Lezen voor de lijst* weten leerlingen op welk niveau ze zitten. Ze zetten niet meer de hakken in het zand als het om lezen gaat. Vroeger had je geïjkte reacties op boeken als “saai, stom”. Een leerling zegt nu: “Dat boek was blijkbaar een niveau te hoog voor mij.” En docenten zeggen niet meer “Die leerling heeft geen zin in lezen”, maar “Die zit op niveau 1 en heeft dus belevende boeken nodig”. Een hardnekkig misverstand is overigens dat de niveaus overeenkomen met de leerjaren. Dat is absoluut niet zo. Binnen een klas heb je altijd drie à vier niveaus.’

Dilemma’s

Een ander aspect van de site is de aandacht voor de inhoud van boeken en de activiteit van het lezen. Witte: ‘In Nederland zijn we doorgeschoten in de analyse: wat is het perspectief, is het verhaal chronologisch? Dat zijn

technische aspecten. Maar leerlingen moeten dieper leren nadenken over wat ze lezen. Is het moreel verwerpelijk zoals de hoofdpersoon handelt?’ Zulke vragen vind je inderdaad op de site. Onder het kopje ‘Om over na te denken’ bij *De engelenmaker* van Stefan Brijns: ‘Moet een arts zich altijd aan de regels (...) houden of kan het belang van de patiënt voorgaan?’ Witte: ‘In dat boek spelen medisch-ethische dilemma’s een grote rol. Jongens die geneeskunde willen gaan studeren – doorgaans geen grote lezers – vinden dat heel interessant.’

Naast verwijzingen en adviezen bevat de site bij veel boeken opdrachten. Bij *Publieke werken* van Thomas Roseboom vindt de gebruiker een aantal vragen over archaïsmen en stijlfiguren, waar de schrijver patent op heeft. De opdrachtenreeks sluit dan af met: ‘Je hebt nu gekeken naar een aantal stijlfiguren die de schrijver hanteert. Kun je zijn stijl waarderen of niet? Leg je antwoord uit in 150 woorden.’ Kant-en-klare antwoorden biedt de site niet. Theo Witte: ‘Dat vinden docenten wel jammer. Maar de opdrachten zijn vaak open. Die aanpak dwingt leerlingen om er zelf mee aan de slag te gaan. En je voorkomt dat alles meteen op internet staat.’

Actueel

Sinds een halfjaar is ook de site *Leesadviezen* van Joop Dirksen in de lucht. Zo’n honderd scholen maken inmid-

Joop Dirksen

dels gebruik van de site. Op het eerste gezicht lijkt die hetzelfde te bieden als *Lezen voor de lijst*. Toch zijn er duidelijke verschillen. Zo beperkt Dirksen zich tot boeken voor midden- en bovenbouwleerlingen en tot niveau 2 tot en met 5. De boeken zijn bovendien per thema gerangschikt, zoals ‘humor’, ‘psychische gestoordheid’ en ‘op zoek naar je wortels’. ‘Maar het grootste verschil is de toetsing’, vertelt Dirksen, die meer dan veertig jaar docent Nederlands is geweest. ‘Je moet docenten een instrument bieden waarmee zij een leerling óók boeken kunnen aanbevelen die zij zelf nog niet gelezen hebben. Vergeet niet dat sommige docenten net beginnen. Die hebben echt geen 400 titels op hun leesrepertoire.’ *Leesadviezen* geeft dan ook antwoorden bij de opdrachten. Bij *La Superba* van Ilja Leonard Pfeijffer bijvoorbeeld luidt verdiepingsopdracht 6: ‘Bespreek de parallellen en verschillen tussen Rashid (en zijn lotgenoten) en de ik.’ Het uitgebreide antwoord, met een cruciaal citaat, sluit af met de conclusie: ‘Overeenkomst is dus dat ze allemaal voor een droom van een beter leven op reis gaan, verschil is dat de ik dat vanuit een luxe situatie doet, met geldige papieren en dus met allerlei mogelijkheden, terwijl de emigranten uit Afrika hun leven riskeren in handen van mensensmokkelaars op onveilige bootjes, geen papieren hebben en die waarschijnlijk nooit zullen krijgen en dus altijd aan de onderkant van de samenleving zullen moeten leven.’

Dirksen steekt al decennia veel energie in leesbevordering. In het verleden gaf hij allerhande materiaal uit

FRIES EN DUTS

Literatuuronderwijs is effectiever als het inhaakt op wat een jonge lezer aankan: niet te moeilijk, niet te makkelijk. Dit is een van de conclusies van onderzoek van dr. Theo Witte, literatuurwetenschapper en vakdidacticus. In zijn studie onderscheidt hij zes niveaus van ‘literaire competentie’.

Witte startte drie jaar geleden met *Lezen voor de lijst*, een site die helpt bij de ontwikkeling van literaire kennis en vaardigheden van leerlingen. Sinds vorig jaar heeft de site ook een afdeling voor Duitse literatuur en een *Fryske ôfdieling*. Opzet, vormgeving en indeling zijn een spiegel van het Nederlandse deel. De Friese *thússide* verduidelijkt: ‘Dizze site helpt dy by it kiezen fan boeken foar de lêstlist en it ynskatten fan dyn lêsnivo. Ast langer mei de site oan de gong bist, kinst ek sjen oft dyn nivo feroaret.’ De site geeft ruime informatie over 35 Friese boeken die, op drie na, allemaal in de categorie niveau één tot en met vier vallen.

Bij de circa 65 Duitse boeken zit het merendeel op niveau twee tot en met vijf. Met klassiekers van Storm, Kafka of Hesse, maar ook met Süskinds *Das Parfum*, kiest de leerling een boek op niveau 5.

NOVELLIST

Voor het Engels is er sinds enkele maanden een site die het lezen van Engelstalige fictie ondersteunt: <www.novellist.nl> van oud-docent Engels en oud-lerarenop-leider Syb Hartog. De *novels* op deze lijst zijn ingedeeld naar niveau en categorie lezers: kinderen, pubers en volwassenen. Hartog: 'Bij een vreemde taal speelt het taalgebruik een woordje mee. Daarom is er voor het taalniveau in de boeken ook een aanduiding. Docenten hopen natuurlijk dat leerlingen via boeken de taal beter leren beheersen. Maar het taalgebruik is hoe dan ook een hindernis. De woordenschat van leerlingen is beperkter. Ook missen ze culturele kennis om bepaalde begrippen, zoals *sophomore*, goed te plaatsen.'

Hartog houdt bij wat leerlingen en docenten opzoeken. 'Dat is toch vooral Ruth Rendell, jeugdliteratuur en *young adult*. Klassiekers van Shakespeare en Dickens staan op de lijst, maar die worden nauwelijks geraadpleegd. Als er een Harry Potter op tv is geweest, zie je de volgende dag grote belangstelling voor het betreffende boek op de site. Ach, ik ben al blij als ze Karin Slaughter in het Engels lezen.'

voor literatuurlessen. Hij probeert met zijn huidige website zo actueel mogelijk te zijn. Pas verschenen boeken vinden al snel hun weg naar *Leesadviezen*.

Fictiefanaten

Vakbroeders Dirksen en Witte hebben alle waardering voor elkaar. Dirksen: 'Theo heeft zeer deskundig werk gedaan.' Witte: 'Joop is een leesbevorderaar pur sang.' De onvermijdelijke vraag is waarom deze fictiefanaten de handen niet ineenslaan. Witte: 'De site van Joop is meer voor docenten. Wij richten ons nadrukkelijk op leerlingen, docenten, ouders en mediathecarissen; verder werken we nauw samen met de Openbare Bibliotheek.'

'Geen voorgebakken antwoorden bij de opdrachten – dat is voor ons een principekwesitie. Joop heeft een eenmanszaak en vraagt geld voor het gebruik van het docentendeel: twintig euro per jaar voor het abonnement. Wij financieren onze site via trainingen voor docenten en subsidies van Stichting Lezen, bibliotheken en het ministerie. Onze beoordeling is beter verantwoord doordat die door een team wordt gedaan. Joop is ook solist in zijn niveaubepaling. Er zitten verschillen tussen zijn en onze beoordeling. *Het verdriet van België* is bij *Lezen voor de lijst* vanwege de sociaal-politieke achtergrond, de structuur en het lastige taalgebruik als

niveau 6 beoordeeld. Bij Joop ligt het lager.' Dirksen op zijn beurt is het volstrekt oneens met een paar beoordelingen van Wittes club. 'Lieve *Céline* van Hanna Bervoets als niveau 1? Dat kan echt niet. Bij mij is het niveau 3. Maar over het algemeen liggen de inschalingen dicht bij elkaar.'

De concurrentie heeft ook voordelen. Witte: 'Ik ben er beter van doordrongen dat wij actueler moeten zijn. Nieuwe boeken zetten we nu op een "tiplijst" met summier informatie, maar zonder opdrachten. Als dat boek veel wordt geraadpleegd, krijgt het een plek tussen de echte hits van *Lezen voor de lijst* en gaan we het didactiseren.'

Eindbalans

Terug naar het Hogeland College in Warffum, waar Monique Metzemaekers in de klas mondelinge proefexamens afneemt. Dat is geen kat-en-muisspel waarbij de docent de leerling probeert te betrappen op 'boek-niet-gelezen'. Metzemaekers wil met haar leerlingen een volwaardig gesprek over hun literaire ontwikkeling, met als leidraad het leesdossier en daarin de eindbalans. Klinkt mooi, maar uiteindelijk moet er toch een cijfer uitrollen. 'Door de intensieve begeleiding weet ik wel waar leerlingen staan en wat ze kunnen scoren. Toch word ik soms verrast. Afgelopen jaar had ik een jongen die *Godenslaap* van Edwin Mortier op de lijst had staan: niveau 6. Tijdens het mondeling kon hij hele passages uit het hoofd citeren. En hij had perfect in de gaten waar het in dat boek om draait. Zo'n jongen kan een heel hoog cijfer krijgen. We moeten leerlingen natuurlijk uitdagen, maar anderszids ook niet onderschatten.'

Dirksen, optimistisch: 'Ik begrijp heel goed dat jonge mensen weinig tijd aan lezen besteden: studie, sociale media, volwassen worden – het vraagt allemaal aandacht. Maar velen pikken het lezen van fictie na verloop van tijd wel weer op. Dan helpt het enorm dat wij als docenten daar op de middelbare school een hechte basis voor hebben gelegd.'

NOOT

* De site is niet het werk van Theo Witte alleen. Er is een heel team van professionele schrijvers en docenten die het materiaal leveren en bijvoorbeeld uitgebreid over de niveaubepaling overleggen. De kernredactie bestaat uit Marlies Schouwstra, Pieter Waalewijn en Cilla Geurtsen. Verder werken onder anderen mee: Coen Peppelenbos, Gosse Koolstra, Judith de Lang, Monique Metzemaekers, Janneke Blok, Gea Veenstra.

WEBSITES

<www.lezenvoordelijst>
<www.leesadviezen.nl>
<www.novellist.nl>

nieuws

Aanleren van leerstrategieën bevordert prestaties van leerlingen

Om zelf hun leerproces te kunnen sturen, moeten leerlingen beschikken over verschillende leerstrategieën. Leerkrachten kunnen hen helpen om zich deze leerstrategieën eigen te maken. Dat zorgt voor beter zelfregulerend leren en verhoogt de leerprestaties en motivatie, zo blijkt uit een literatuuronderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen.

Leerlingen hebben vaak moeite om hun eigen leerprocessen te sturen. Voor dit zogenoemde zelfgestuurd leren hebben zij zowel cognitieve als metacognitieve leerstrategieën nodig. Leerlingen moeten, met andere woorden, informatie kunnen onthouden en deze laten aansluiten bij wat ze al weten. En ze moeten hun leerprocessen kunnen plannen en controleren. Ze zijn daartoe meer geneigd wanneer ze gemotiveerd zijn.

Leerkrachten kunnen leerlingen helpen deze leerstrategieën onder de knie te krijgen. Dat blijkt uit een inventarisatie van wetenschappelijke en praktijkgerichte literatuur over het primair, voortgezet en hoger onderwijs in Nederland en Vlaanderen. Het beste kunnen leerkrachten een combinatie van cognitieve en metacognitieve strategieën aanbieden. Bij begrijpend lezen bijvoorbeeld, leren leerkrachten kinderen na te denken over wat ze al weten over het onderwerp en woorden op te zoeken die ze niet kennen – dat zijn cognitieve strategieën. Tegelijkertijd leren zij leerlingen om tijdens het lezen regelmatig voor zichzelf te herhalen waar de tekst over gaat – een metacognitieve strategie.

De cognitieve strategieën 'relateren', 'analyseren' en 'structureren' werken het beste samen met de metacognitieve strategieën 'oriënteren', 'plannen' en 'evalueren'. Relateren betekent dat je verbanden kunt leggen en dingen kunt vergelijken. Analyseren wil zeggen dat je een leertaak in stukjes kunt opdelen. Door te structureren kun je informatie ordenen. Verder is het dus handig als een leerling zich ook weet te oriënteren of voor te bereiden op het leerproces, en dit weet te plannen en te evalueren.

Leerkrachten kunnen deze vaardigheden het beste bijbrengen door hints te geven op het moment dat kinderen een duwtje in de rug kunnen gebruiken. Verder kunnen zij met gerichte vragen leerlingen laten nadenken over de te gebruiken leerstrategieën. Tot slot helpt het als zij voordoen hoe zij een taak zouden aanpakken en vertellen waarom ze dat zo doen.

Leerlingen zijn meer geneigd om gepaste leerstrategieën in te zetten wanneer ze gemotiveerd zijn. Bovendien werkt het gebruik van leerstrategieën ook op zichzelf motiverend. Leerkrachten kunnen leerlingen hierbij helpen door aandacht te besteden aan motivationele en affectieve leerstrategieën. Van belang is dat leerkrachten hun leerlingen helpen om de relevantie van leren en taken in te zien en hun waardering leren opbrengen voor de taken die ze moeten uitvoeren. Tevens is het belangrijk dat leerlingen het vertrouwen krijgen dat ze taken met succes kunnen volbrengen. NRO

Onderwijs verbeteren door te kijken naar de voortgang van leerlingen

Toetsen moeten inhoudelijk aansluiten bij het curriculum, de leerdoelen en het niveau van de leerlingen. Pas dan hebben toetsen een meerwaarde voor het onderwijs. Bovendien is het belangrijk dat het doel van de toets en de beoordelingscriteria van tevoren duidelijk zijn. Dit blijkt uit een reviewstudie door de Universiteit Twente.

Formatieve toetsen zijn een goede manier om het leerproces bij te sturen, omdat deze laten zien in hoeverre de leerstof wordt beheerst. Ze laten zien *wat* goed is en *waarom* iets goed is en *hoe* het werk kan worden verbeterd. Dit kan met een officiële toets maar ook op andere manieren, bijvoorbeeld met portfolio's, discussies, presentaties en observaties in de les.

Met de informatie uit formatieve toetsen kunnen leraren en leerlingen het leren en het lesgeven verbeteren. Een voorwaarde is wel dat leerkrachten de toetsgegevens kunnen verzamelen, analyseren en interpreteren. Op basis daarvan kunnen zij het leerproces beïnvloeden, bijvoorbeeld door het geven van korte en krachtige feedback.

Het is aan te raden formatieve toetsen regelmatig af te nemen en de toetsen (klassikaal) te bespreken. Ook moeten leerlingen genoeg tijd krijgen om de toetsvragen te beantwoorden. Het is belangrijk om leerlingen zelf een actieve rol te laten spelen in het toetsproces. Ze moeten kunnen reflecteren op hun eigen werk, zodat ze weten hoe ze verder kunnen gaan in hun leerproces. Maar ook moeten ze nuttige feedback kunnen geven op het werk van hun medeleerlingen.

Om het onderwijs te kunnen verbeteren op basis van toetsgegevens, moet er op school een cultuur heersen waarin ruimte is om te experimenteren. Daarvoor moet het team dezelfde visie, normen, doelen en verwachtingen delen. Leiderschap is hierbij essentieel, blijkt zowel uit de literatuurstudie als uit gesprekken met leraren uit primair en voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs. Via deze gesprekken hebben de onderzoekers de bevindingen uit de literatuur vergeleken met ervaringen in de praktijk.

Om dit soort toetsen in hun onderwijs te gebruiken, wordt aanbevolen de leerkrachten meer tijd, middelen en de mogelijkheid tot samenwerken met collega's te geven. Daarnaast hebben zij behoefte aan professionalisering en ondersteuning op het gebied van formatief toetsen. NRO